

Document	Archeologische Quickscan
Plangebied	Gemaal Hippolytushoef, Hippolytushoef, gemeente Hollands Kroon
Adviesnummer	22223
Opsteller(s)	S. Veenstra (Archeoloog) & S. Gerritsen (Senior KNA-Archeoloog)
Datum	07-11-2022

Advies	<u>Vergraven van de Wierdijk:</u> Archeologische opgraving variant begeleiding (kosten initiatiefnemer) De aanwezige aardkundige waarden worden niet onevenredig aangetast.
Vervolgtraject	Archeologie West-Friesland verzoekt om overleg te plegen met de initiatiefnemer om verdere stappen door te nemen (S. Gerritsen, 06-54660390) en een PvE en te laten opstellen .

Archeologische Quickscan

1. Inleiding

Op verzoek van HHNK (contactpersoon: Imre Burgering) is gekeken naar het aspect archeologie met betrekking tot het vervangen van een gemaal ten zuiden van Hippolytushoef, gemeente Hollands Kroon.

Het staat in de planning om een nieuw gemaal te bouwen ten zuiden van Hippolytushoef. Ter hoogte van het plangebied staat in de huidige situatie het gemaal Hippolytushoef uit 1929. Het nieuwe gemaal zal aan de oostkant van het bestaande gemaal worden gerealiseerd. Het huidige gemaal zal na gereed komen van het nieuwe gemaal worden geamoveerd. Hierbij zal ook de uitstroomconstructie door de Wierdijk worden verwijderd. De exacte locatie en totale oppervlakte van de bodemroerende ingreep zijn op het moment van het opstellen van de voorliggende QuickScan niet bekend.

In het Concept PVE Gemaal Hippolytushoef van het HHNK worden de geplande werkzaamheden als volgt toegelicht;

Aanpassingen aan de omgeving zal minimaal zijn, de aanvoerweg sluit aan op het terrein.

De aanvoer waterloop zal hydraulisch gezien moeten worden aangepast om de aanvoer van polder water te garanderen, de aanvoer van water geschied nu van uit het noord oosten en westen.

De waterkering is een wierdijk en is een provinciaal monument.

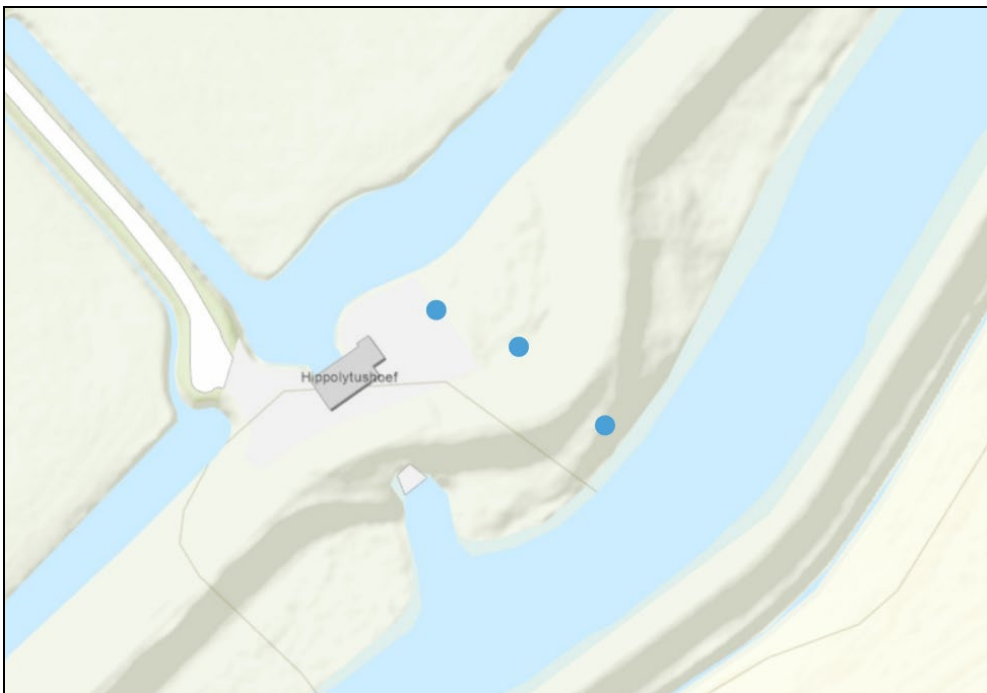
Ten noord oosten van het gemaal staat een betonnen schotbalkenstuw die geen functie meer heeft (KST-Q-24628). De stuw is van beton gemaakt en heeft een doorstroombreedte van ca 2,24m, om de aanvoer van uit het noord oosten te waarborgen dient de stuw geamoveerd te worden.

De bestaande duikers in de primaire waterlopen zijn van beton Ø1000mm, er dient bekeken te worden of de huidige afmetingen voldoen voor de aanvoer van water naar het gemaal.¹

In hetzelfde document staat tevens het volgende aangegeven; *De Graafwerkzaamheden bij het doorgraven van de wierdijk dienen onder archeologische begeleiding uitgevoerd te worden. (volgt uit archeologisch onderzoek).*

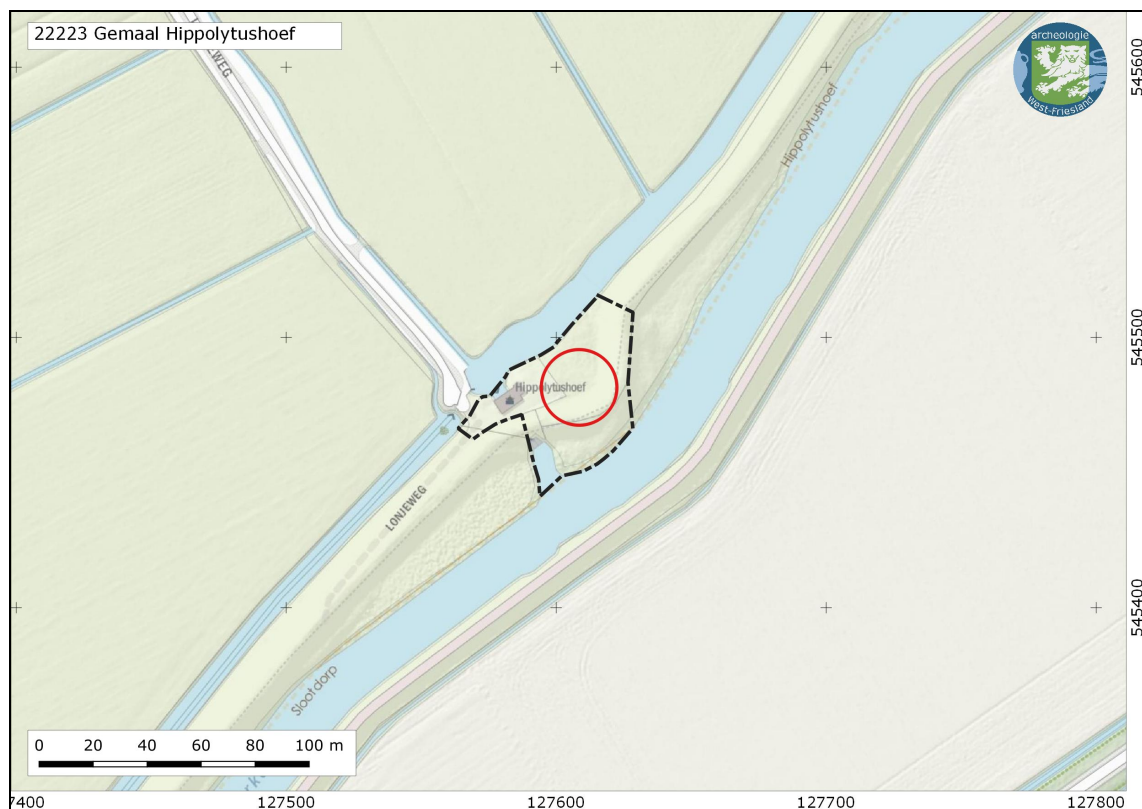

Afbeelding 1. Foto van het gemaal Hippolytushoef.

Afbeelding 2a. Sonderingskaart met ongeveer de plaatsbepaling van het nieuwe gemaal (blauwe stippen).

¹ Mulder, PVE Gemaal Hippolytushoef HHNK 2022.

Afbeelding 2b. Het plangebied (zwarte stippellijn) en de locatie van het geplande nieuwe bouwwerk (rode cirkel, bij benadering) op een topografische kaart (bron: PDOK).

2. Bestemmingsplan en Beleidskaart archeologie

Bestemmingsplan

Het plangebied valt binnen de Beheersverordening Buitengebied Wieringen (vastgesteld 05-11-2013).² In het verordeningengebied is een aantal ruimtelijke plannen van kracht. Dit betreft onder andere het Bestemmingsplan Buitengebied 1981, Bestemmingsplan Buitengebied 2002 en de 1^e partiële herziening bestemmingsplan Buitengebied in 2005. De planologische regimes uit deze ruimtelijke plannen vormen het uitgangspunt voor de beheersverordening.

Het plangebied heeft in het Bestemmingsplan Buitengebied 2002 de bestemming de bestemmingen 'water', 'nutsvoorzieningen', 'verkeersdoeleinden' en 'cultuur-historisch gebied met natuurwetenschappelijke waarde'. De laatstgenoemde bestemming heeft betrekking op de Wierdijk. Deze gronden zijn bestemd voor behoud en herstel van het dijklichaam. Er is daarom een aanlegvergunning nodig. Normaal onderhoud, gebruik en beheer zijn hiervan uitgezonderd.

Het plangebied is in het bestemmingsplan niet aangeduid als een archeologisch waardevol terrein. Alleen de terreinen aangegeven op de Cultuurhistorische Waardenkaart en Archeologische Monumentenkaart (AMK) met een hoge of zeer hoge archeologische waarde hebben deze aanduiding gekregen (Artikel 5a).

Beleidskaart Archeologie

Archeologie West-Friesland heeft voor de gemeente Hollands Kroon een archeologische beleidskaart ontwikkeld. De beleidskaart archeologie met toelichting is op 14 juli 2022 vastgesteld door de gemeenteraad.³ Op de beleidskaart archeologie is aangegeven waar de bekende archeologische waarden zich bevinden en welke archeologische verwachtingen er zijn. De waarden en

² NL.IMRO.1911.BHVbgWieringen2013-VA01.

³ Schinning & Soonius 2022.

verwachtingen zijn gecombineerd met een beleidsadvies per zone. Uitgangspunt bij het opstellen van de beleidskaart was de niet vastgestelde kaart uit 2013⁴. De grenzen van de verwachtingsgebieden, die voor de beleidskaart uit 2013 gebaseerd zijn op de Indicatieve Kaart Archeologische Waarden (IKAW), zijn grotendeels overgenomen. Voor de beleidskaart archeologie 2022 zijn de bekende waarden (op de landbodem) geheel vernieuwd.

Volgens de beleidskaart ligt het plangebied in een zone met een hoge archeologische waarde. Dit betreft het provinciaal monument; de wierdijk van Wieringen. Hier is een vrijstellingsgrens van 0 m² aan verbonden (afb. 3).

Afbeelding 3. Het plangebied op de beleidskaart archeologie van de gemeente Hollands Kroon.

Provinciaal beleid

De Wierdijk is een provinciaal monument (groen op afb. 6). In de provinciale Omgevingsverordening NH2020 zijn regels opgesteld ten aanzien van de provinciale monumenten (Afd. 4.6 Cultureel Erfgoed). Voor zaken als beschadiging en wijziging van het beschermd monument moet een omgevingsvergunning worden aangevraagd.⁵ De gemeente is bevoegd gezag. Bij het in behandeling nemen van de vergunningaanvraag is gebruikelijk om de aanvraag met bijbehorende stukken voor advies aan de Provincie Noord-Holland voor te leggen.

Het gehele eiland Wieringen is daarnaast aardkundig waardevol gebied en door de provincie aangewezen als 'Bijzonder Provinciaal Landschap' (geel op afb. 4). Als kernkwaliteiten niet worden aantast, zijn ontwikkelingen hier onder voorwaarden mogelijk. In de Omgevingsverordening NH2020 zijn regels opgesteld over hoe toegestane ontwikkelingen ingepast kunnen worden in deze gebieden (Artikel 6.46).⁶ Bodemprofiel en reliëf mogen niet significant worden aangetast. De provincie stelt dat bij ontwikkelingen tot een diepte van 1 m onder maaiveld in beginsel geen sprake is van aantasting van de aardkundige kernkwaliteit.

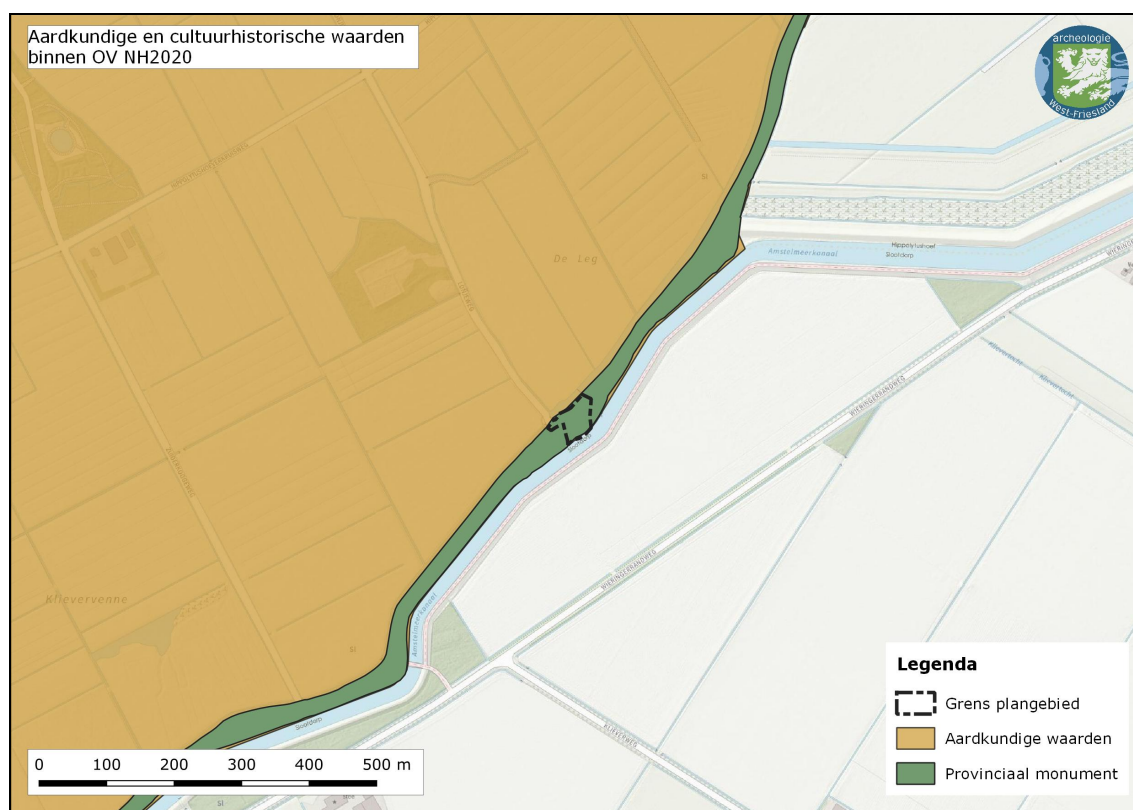
⁴ Cultuurcompagnie Noord-Holland 2013.

⁵ Provincie Noord-Holland 2020, 24.

⁶ Provincie Noord-Holland 2020, 45.

De bescherming van de aardkundige waarden is vooral gericht op de leesbaarheid van het landschap en wat significant is voor de aanwezige waarden op een bepaalde locatie. Voor wat betreft de begrenzing van het aardkundig waardevolle eiland Wieringen is gekozen om de Wierdijk mee te nemen. Deze dijk uit de Late Middeleeuwen/Nieuwe Tijd heeft weinig van doen met de aanwezige geologische fenomenen die bescherming behoeven. Daarnaast is de bouw van het gemaal van groot openbaar belang en dat geeft meer mogelijkheden.

Bovenstaande in overweging nemend, kan gesteld worden dat de aanwezige aardkundige waarden niet onevenredig worden aangetast.

Afbeelding 4. De aardkundige waarden en het provinciaal monument ter hoogte van het plangebied.

3. Cultuurhistorische achtergrond

De Wierdijk is bijzonder: het betreft de laatste wierdijk in de provincie Noord-Holland die nog bewaard is gebleven en nog niet is opgenomen onder een moderne dijk met bekleding van Noordse steen.

Voor de cultuurhistorische achtergrond van de Wierdijk wordt verwezen naar de Beleidsnota:⁷

Aan de zuidzijde van Wieringen werd een dijk aangelegd om de lagere gronden te beschermen tegen wateroverlast. Deze dijk werd in de loop van de tijd versterkt met wierriemen, die nog altijd in de dijk aanwezig zijn. In de dijk zullen de resten van diverse fasen van ophoging van de dijk terug te vinden zijn. Op basis van de geschiedenis van Wieringen en van de Wierdijk in het bijzonder, kan een 13de- of 14de-eeuwse kern verwacht worden van de dijk. Een doorsnede van de dijk kan informatie over de fasen van aanleg en ophoging opleveren. Dit maakt de dijk een belangrijke bron van informatie, vooral omdat nog slechts weinig van deze informatie bekend is.

De Wierdijk (Westerlanderdijk tot en met Horndijk) heeft op de Archeologische Monumentenkaart (AMK monumentnummer 1787) en Cultuurhistorische Waardenkaart (code NKT157A) een hoge

⁷ Cultuurcompagnie Noord-Holland 2013, 16.

archeologische waarde. De CHW stelt: *De dijk, die het eiland Wieringen vroeger tegen de zee beschermde, is nog steeds een in het landschap herkenbaar element. De dijk is tot in de 18de of 19de eeuw opgehoogd (hier wordt bedoeld: versterkt met wier en gordingspalen) met wier. Dit wier is op veel plaatsen aan de buitenkant nog zichtbaar (een voor ons land unieke situatie). De palen zijn veelal verdwenen.*⁸ *Aangezien de dijk in zowel wetenschappelijk, cultuurhistorisch als cultuurlandschappelijk opzicht een belangrijke bijdrage levert aan de bewoningsgeschiedenis van het gebied, wordt in principe behoud van de dijk nagestreefd.*

De zuidzijde van het eiland Wieringen kent een bewogen dijkgeschiedenis van veel tegenslag en gering succes. Ten zuiden van het eiland lag de laatmiddeleeuwse Wierdijk.⁹ Pas in 1846 werd Polder Waard Nieuwland ten zuidoosten van het eiland ingepolderd, na verschillende pogingen tot inpoldering vanaf de 15de eeuw.¹⁰

Afbeelding 5. Het eiland Wieringen op de kaart van Jan van Scorel uit 1552 (collectie Nationaal Archief). Het noorden is linksboven.

Voor het bepalen van de aanwezigheid van bewoningsresten uit de Nieuwe Tijd kan gebruik worden gemaakt van historisch kaartmateriaal. Op de kaart van het Koegras uit 1672 is de dijk goed zichtbaar. Ter hoogte van het huidig plangebied is het dijkprofiel zichtbaar. Op de latere kaart van Peereboom uit 1791 is de situatie onveranderd. Wel staat de dijk op deze kaart als de West dijk opgeschreven. Op de oudste kadastrale minuutkaart van het gebied is ter hoogte van het plangebied een wiel zichtbaar. Vermoedelijk is tussen het optekenen van de kaart van Peereboom en de minuutkaart is de dijk doorgebroken. De doorbraak is vervolgens gerepareerd. Ter hoogte van het wiel is later het gemaal gebouwd in ca. 1929.

Op een tekening uit 1928 staat het destijds nog te realiseren gemaal aangegeven ten opzichte van de dijk. Uit de tekening met registratienummer 84752 blijkt dat het gemaal in het waterwiel is

⁸ Voor een analyse van wierriemen in zeedijken, zie Bartels 2016 en Bartels & Leek 2019.

⁹ De Boer et al. 2017.

¹⁰ Lambooy 2017, 57.

gebouwd, dit komt niet overeen met de huidige situatie. Aangenomen kan worden dat het huidige gemaal naast het waterwiel is gebouwd en het waterwiel destijds is gedempt met materialen die toen voorradig waren (puin, grond ed).¹¹

Op het historisch kaartmateriaal is geen bebouwing aanwezig ter hoogte van het plangebied. Sporen van bewoning uit de Nieuwe Tijd worden hier dus niet verwacht. Wel worden sporen verwacht die in verband kunnen worden gebracht met de laat 18de of vroeg 19de -eeuwse dijkreparatiewerkzaamheden.

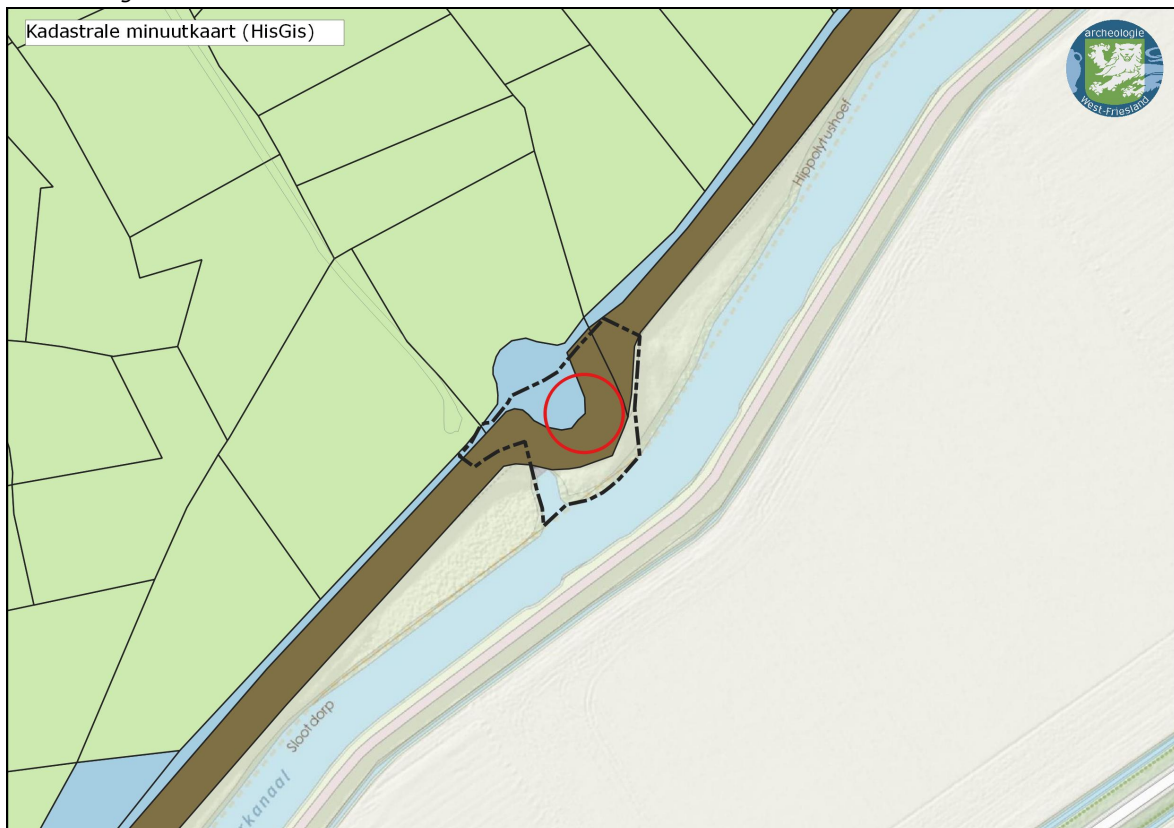

Afbeelding 6. De globale locatie van het plangebied (zwarte cirkel, bij benadering) op een uitsnede van de kaart van het Koegras uit 1672.

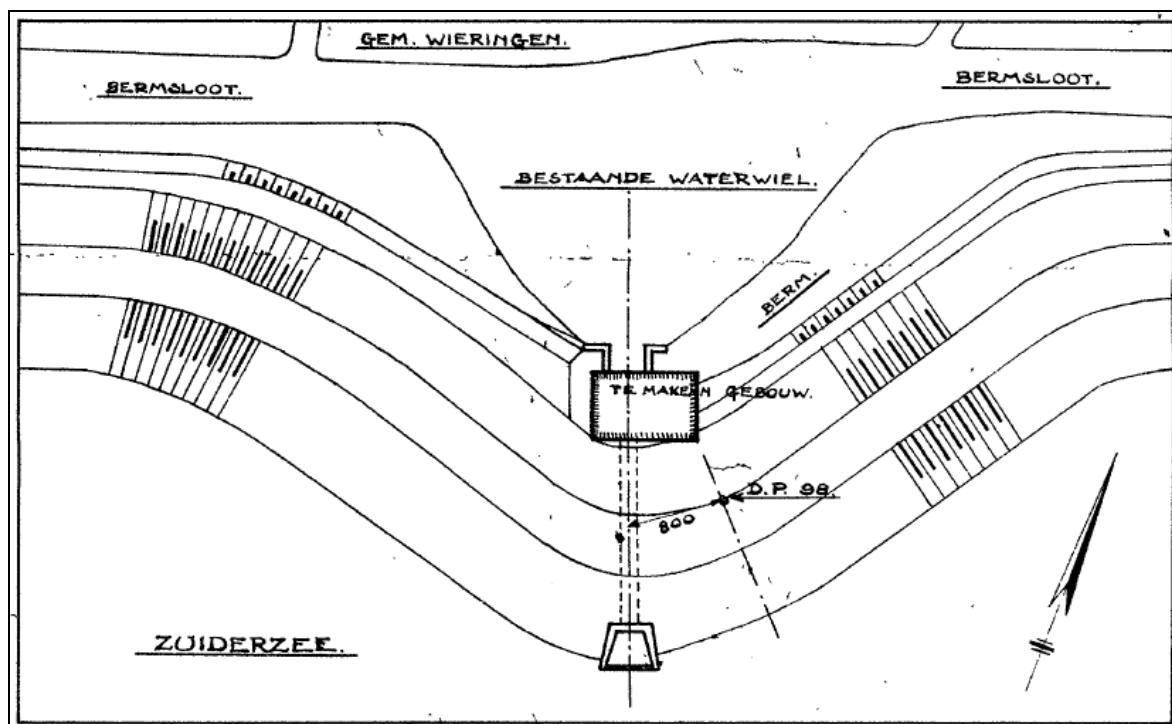
¹¹ Mulder, PVE Gemaal Hippolytushoef HHNK 2022.

Afbeelding 7. De globale locatie van het plangebied (rode cirkel, bij benadering) op een uitsnede van de kaart van Wieringen door J. Peereboom uit 1791. Het noorden is onder.

Afbeelding 8. De ligging van het plangebied (rode stippellijn) op de kadastrale minuutkaart uit 1811-1832 (bron: HisGis).

Afbeelding 9. uitsnede situatie 1928 uit tekening 84752 (bron: HHNK).

Leidraad Landschap en Cultuurhistorie

In de Leidraad Landschap en Cultuurhistorie staat 'Wieringen-Wieringermeer' als ensemble weergegeven.¹² Volgens de leidraad heeft het ensemble drie provinciale kernwaarden waarbij de dijken vallen onder de kernwaarde van de ruimtelijke dragers: de driedimensionale structuren en lijnen die in het (vlakke) landschap het beeld bepalen en begrenzen.

De algemene ambitie is om ruimtelijke ontwikkelingen:

- bij te laten dragen aan het zichtbaar en herkenbaar houden van de *landschappelijke karakteristiek*
- bij te laten dragen aan het versterken van (de beleving van) *openheid* en
- helder te positioneren ten opzichte van de *ruimtelijke dragers*.

4. Archeologische en geologische bronnen

De stuwwallen (of keileemheuvels) bij Wieringen zijn ontstaan tijdens de één na laatste IJstijd, het Saalien. Door de hogere ligging was Wieringen in daaropvolgende perioden continu goed bewoonbaar. Het plangebied ligt ter hoogte van polder De Hoelmerkoog, een meer laaggelegen deel van het eiland.

Op Wieringen zijn meerdere archeologische vondsten uit de IJzertijd tot en met de Nieuwe Tijd gedaan. Ook zijn vuurstenen werktuigen uit de Steentijd aangetroffen. Daarnaast is noemenswaardig dat verschillende vondsten erop wijzen dat de Vikingen Wieringen hebben aangedaan. De wellicht meest bekende vondst op Wieringen is de zilverschat van Westerklijf uit de 9de eeuw. In de late Middeleeuwen en Nieuwe Tijd was Wieringen een eiland.¹³

Veel van de bekende vondsten op Wieringen zijn gedaan door particulieren met een metaaldetector.

In 2016 is door RAAP Archeologisch Adviesbureau een archeologische begeleiding protocol opgraven uitgevoerd aan de Wierdijk. De aanleiding was een te graven watergang door de dijk, in de Polder Waard Nieuwland. Voorafgaand aan dit onderzoek is een bureauonderzoek uitgevoerd en

¹² Provincie Noord-Holland 2018.

¹³ Dütting 2018.

inventariserend veldonderzoek: verkennende fase, karterende fase en waarderende fase. Deze onderzoeken hadden voornamelijk betrekking op eventuele prehistorische bewoning. Het onderzoek naar de Wierdijk heeft resultaten opgeleverd waaruit blijkt dat rond 1500 of aan het begin van de 16de eeuw een aarden dijk van 1 meter hoog en 7 meter breed is opgeworpen, waarbij voorafgaand een laag voorbelasting is geplaatst. Aan het einde van de 16de eeuw werd de dijk versterkt met een wierriem, waarbij geen palen zijn aangetroffen. In de 18de of 19de eeuw heeft vermoedelijk een nieuwe ophoging met kleizoden plaatsgevonden, waarmee de dijk uiteindelijk circa 3 meter hoog en 13 meter breed werd.¹⁴

Naast het onderzoek van RAAP (afb. 10) zijn tot op heden specifiek naar de Wieringer Wierdijk voor zover bekend nog geen andere archeologische onderzoeken uitgevoerd.¹⁵ In 2022 zijn werkzaamheden aan het oostelijke deel van de Wierdijk (Stroeërdijk) door Archeologie West-Friesland archeologisch begeleid. De rapportage van het onderzoek is echter nog niet beschikbaar.

Afbeelding 10. De doorsnede van de Wierdijk tijdens het onderzoek van RAAP in 2016 (bron: RAAP).

Bij het aanleggen van een nieuwe doorlaat/gemaal ter hoogte van de Burgerweg zijn in oktober 2020 resten van een scheepswrak aangetroffen. De waarneming werd gedaan bij het slaan van stalen damwandprofielen langs de buitenkuip van de in aanbouw zijnde nieuwe doorlaat. Deze doorlaat kwam niet in de oude Wierdijk, maar in de 19de-eeuwse dijk rondom Polder Waard Nieuwland. Later is de locatie binnen de damwanden verder onderzocht. De scheepsbouwkundige kenmerken duiden erop dat het gaat om de restanten van een 19de-eeuws visserschip, vermoedelijk een bunschip.¹⁶

5. Conclusie

Het ligt in de planning om het gemaal Hippolytushoef op Wieringen te vervangen. Het nieuwe gemaal komt ten oosten van het huidige gemaal. De exacte omvang en diepte van de bodemroerende werkzaamheden is nog niet bekend. Het plangebied ligt deels ter plaatse van de Wierdijk, een provinciaal monument van hoge archeologische en cultuurhistorische waarde. Bij de geplande werkzaamheden wordt de Wierdijk doorgraven.

¹⁴ De Boer et al. 2017. Archisnummer 4015797100.

¹⁵ Wel is historisch-geografisch en cartografisch veel bekend, zie: Lambooy 2017.

¹⁶ Bartels et al. 2020; Waldus 2020.

6. Advies

Aardkundige waarden

De omgang met aardkundige waarden is geregeld in de provinciale Omgevingsverordening NH2020. De bescherming van de aardkundige waarden is vooral gericht op de leesbaarheid van het landschap en wat significant is voor de aanwezige waarden op een bepaalde locatie. Voor wat betreft de begrenzing van het aardkundig waardevolle Wieringen is gekozen om de Wierdijk mee te nemen. Deze dijk uit de Late Middeleeuwen/Nieuwe Tijd heeft weinig van doen met de aanwezige geologische fenomenen die bescherming behoeven. Daarnaast is de bouw van het gemaal van groot openbaar belang en dat geeft meer mogelijkheden.

Bovenstaande in overweging nemend, kan gesteld worden dat de aanwezige aardkundige waarden niet onevenredig worden aangetast.

Archeologie

Gezien de Wierdijk wordt doorgraven, is op basis van de hoge archeologische waarde nader archeologisch onderzoek in het kader van de AMZ-cyclus noodzakelijk.

Archeologie West-Friesland adviseert de werkzaamheden archeologisch te laten begeleiden. Een archeologische begeleiding moet voldoen aan de kwaliteitseisen zoals die worden gesteld in de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie 4.1. Dat houdt in dat er een Programma van Eisen (conform protocol BRL SIKB 4001) dient te worden opgesteld en dat eventueel aangetroffen archeologische sporen, voordat deze worden verwijderd door daartoe bevoegde archeologen worden gedocumenteerd door middel van tekening, foto en beschrijving. Daarnaast wordt vondstmateriaal verzameld.

De begeleiding kan worden uitgevoerd door Archeologie West-Friesland, maar ook door een gecertificeerd archeologisch bedrijf. De kosten zijn, conform de Erfgoedwet (hoofdstuk 9 § 1), voor de initiatiefnemer.

Archeologie West-Friesland verzoekt om **spoedig** overleg te plegen met de ontwikkelaar om duidelijkheid met betrekking tot de bodemroerende activiteiten te verkrijgen (S. Gerritsen, 06-54660390).

7. Bronnen

AHN3 (www.ahn.nl)

Archis 3.0

Bartels, M. H., 2016. *Dwars door de dijk, archeologie en geschiedenis van de Westfriese Omringdijk tussen Hoorn en Enkhuizen*. Hoorn.

Bartels, M. H. & J. Leek, 2019. Het wakend schild van Schans en Rede. Archeologisch onderzoek naar de zeedijk, wachttorens en ijzertijd nederzetting nabij fort De Schans op Texel, in: *West-Friese Archeologische Rapporten* 134.

Bartels, M.H., W, Stellingwerf, F. Schinning & J. Smit, 2020. Archeologische Quicksan Scheepsresten Dijk Polder Waard Nieuwland, Burgerweg, Hippolytushoef, gemeente Hollands Kroon (adviesnummer 20233), Archeologie West-Friesland, Hoorn.

Boer, G.H. de, O. Brinkkemper, H.M. Molthof, I.A. Schute & Y.R. van der Veen, 2017. Profiel van de Wierdijk. Gemeente Hollands Kroon. Een archeologisch onderzoek (begeleiding protocol opgraven) naar de opbouw van de wierdijk in de polder Waard-Nieuwland. *RAAP-rapport* 3316. RAAP Archeologisch Adviesbureau, Weesp.

Cultuurcompagnie Noord-Holland, 2013. *Beleidsnota Archeologie gemeente Hollands Kroon*. Cultuurcompagnie Noord-Holland, Alkmaar.

Dütting, M.K., 2018. *Basisdocument Regio Wieringen, Provinciaal archeologiebeleid*. Steunpunt Monumenten & Archeologie Noord-Holland.

Grontmij Nederland B.V., 2014. Beheersverordening Buitengebied Wieringen. Gemeente Hollands Kroon. NL.IMRO.1911.BHVbgWieringen2013-VA01.

Kadastrale kaart, 1811-1832. Minuutplan Wieringen, Noord Holland, sectie D, blad 01. Beeldbank van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

Lambooy, H., 2017. *Wieringer dijkgeschiedenis*. Heerhugowaard. Nationaal Archief

Mulder, T.H., 26-09-2022. Concept Vervangen poldergemaal Hippolytushoef KGM-Q-29159. HHNK.

Provincie Noord-Holland, 2018. Leidraad Landschap en Cultuurhistorie (<https://leidraadlc.noord-holland.nl/ensembles/wieringen-wieringermeer>)

Provincie Noord-Holland, 2020. Omgevingsverordening NH2020 (vastgesteld door Provinciale Staten op 22 oktober 2020), Haarlem.

Waldus, W.B., 2020. Wrak Dijk Polder Waard Nieuwland, Adviesdocument Archeologie, ADC ArcheoProjecten.

Westfries Archief

8. Geldigheid

Indien de (bodemroerende) plannen voor dit project worden gewijzigd na advisering, dan dienen de nieuwe plannen te worden voorgelegd aan Archeologie West-Friesland, zodat deze opnieuw kunnen worden beoordeeld. Het voorgaande advies vervalt daarmee.

Deze archeologische quickscan heeft een geldigheid van **2 jaar**. Na verloop van deze periode wordt het advies ongeldig en dient bij ontwikkelingen een nieuw archeologisch advies te worden aangevraagd. Dit geldt ook voor ongewijzigde bouwplannen.

Bovenstaand archeologisch advies is daarmee geldig tot:

07-11-2024